

Wczesne średniowiecze

KAZIMIERZ GRAŻAWSKI

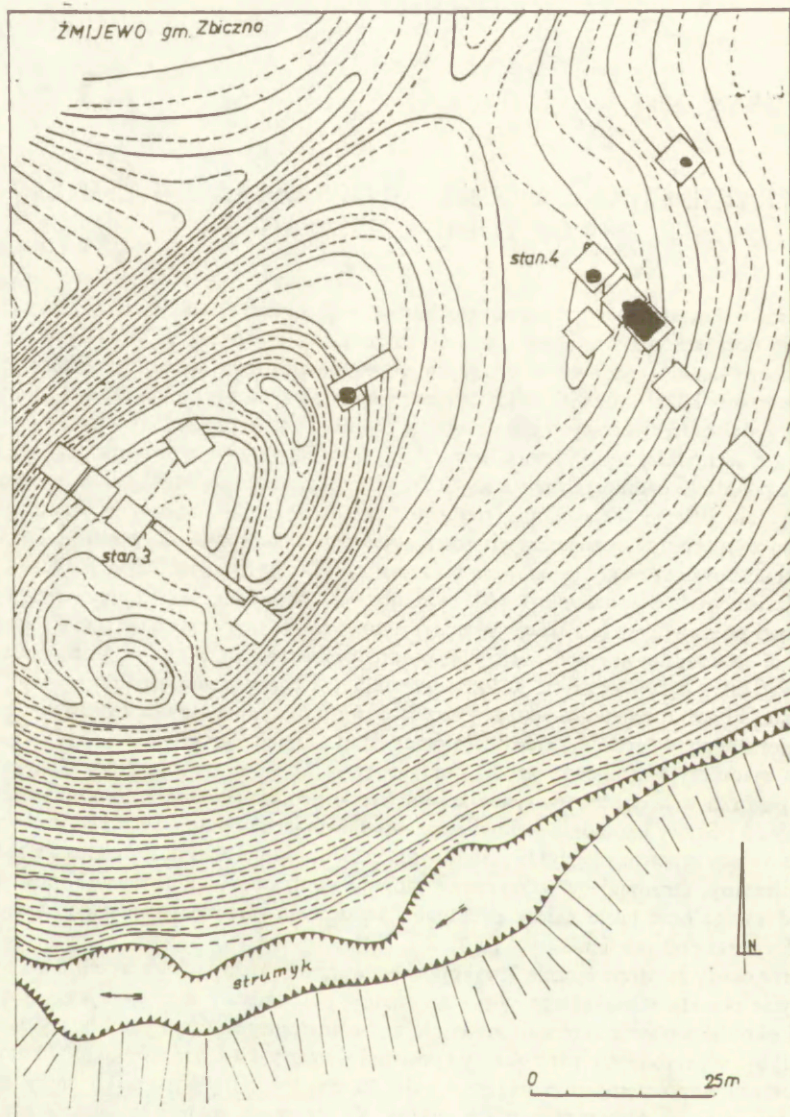
ODKRYCIE CHATY WCZESNOSŁOWIAŃSKIEJ W ŻMIJEWIE, WOJ. TORUŃ, NA STAN. 4

Dotychczasowy stan wiedzy o początkach osadnictwa wczesnośredniowiecznego na ziemi chełmińskiej przedstawia się dość skromnie. Niewiele, jak dotąd, odkryto stanowisk z VII-VIII w., co znacznie utrudnia opracowywanie zagadnień dotyczących genezy osadnictwa wczesnosłowiańskiego na tym obszarze. O ile znamy kilka stanowisk odkrytych w rejonie dolnej Drwęcy — osady w Lubiczu, Młyńcu, Gronowie, czy Jedwabnie, tworzących jak się wydaje skupisko osadnicze z interesującego nas przedziału czasowego, to we wschodniej części Ziemi Chełmińskiej, w rejonie Pojezierza Brodnickiego nie spotykamy większej liczby punktów osadniczych ze starszych faz wczesnego średniowiecza. Taki stan rzeczy wynikał po części z ogólnie słabego rozpoznania terenu pod względem archeologicznym, w szczególności zaś z niekorzystnej dysproporcji rozpoznanych osad otwartych w stosunku do grodów. Dotychczasowe badania wykopaliskowe, prowadzone głównie w okresie przedwojennym, jak też milenijnym dają jedynie cząstkowe pojęcie o właściwej randze odkryć¹. Było to zresztą wynikiem zakresu prac terenowych, jak też różnych wartości poznawczych publikacji. W takiej sytuacji każde nowe odkrycie stać się może istotnym przyczynkiem do konstruowania modelu rozwoju osadnictwa wczesnosłowiańskiego na interesującym nas obszarze. Służyć temu będzie odkrycie w 1985 roku reliktyw chaty wczesnośredniowiecznej na osadzie w Żmiewie, gm. Zbiczno, na stanowisku 4. Prace badawcze na tym stanowisku prowadziła ekspedycja Muzeum Regionalnego w Brodnicy, kierowana przez autora niniejszego artykułu.

Kompleks osadniczy w Żmiewie (gród i osada otwarta), o powierzchni około 3 ha, zajmuje część cypelowatego pagórka wchodzącego w rynnę jeziora Niskie Brodno (Pojezierze Brodnickie). Obszar ten jest oddzielony od północy i południa głębokimi jarami. Dnem jaru południowego płynie bezimienny ciek wodny — stanowiący zapewne niegdyś mokrą fosę dla całego zespołu osadniczego. Obszar badań porasta starodrzew mieszany, utrudniający w znacznym stopniu swobodną lokalizację wykopów badawczych (ryc. 1a). Pod uwagę brać także należy ewentualne zniszczenie górnych nawarstwień kulturowych na skutek głębokiej orki pod zalesianie (ryc. 1 i 2).

Na obszarze osady założono łącznie 7 wykopów badawczych, każdy o wymiarach 5 x 5 m. Pozwoliły one na odkrycie obiektu mieszkalnego w postaci śladów półziemianki oraz dwu jam, których funkcję trudno bliżej określić wobec znikomego materiału archeologicznego. Zarys jamy odkrytego domostwa (półziemianki) był w przybliżeniu prostokątny i posiadał wymiary 4,4 x 5 m, głębokość około 40-120 cm, nie licząc humusu współczesnego o miąższości do 30 cm (ryc. 3). Wypełnisko chaty miało barwę ciemnobrunatno-szarą, w głębszych partiach czarną. Koncentracja materiału ceramicznego wystąpiła w części północno-zachodniej, w nieckowatym zagłębieniu, kończącym się półkolistą ukształtowanym przedścionkiem-wejściem. Rzuty kolejnych faz eksploracji ujawniły już od głębokości 30-40 cm zarysy negatywów posłupkowych, występujących po obydwu stronach przedścionka (ryc. 3). W centralnej części obiektu zadokumentowano rumowisko kamiennego paleniska w postaci dwu większych kamieni (średnicy około 40 cm) i otaczających je w bezładnym rozrzucie kilkudziesięciu mniejszych (średnicy około 10-20

¹ J. Delekt a, *Badania na podgrodziu w Lisewie w powiecie wąbrzeskim w Ziemi Chełmińskiej*, WA, t. 16: 1939; B. Zielonka, *Zabytki z osady wczesnośredniowiecznej w miejscowości Lubicz, pow. Toruń*, WA, t. 26: 1960, z. 3-4; W. Matuszewska-Kola, *Badania archeologiczne wczesnośredniowiecznej osady w Kaldusie, pow. Chełmno, w 1957 roku*, Zeszyty Naukowe UMK, Archeologia, 3: 1972, s. 95-124.

Ryc. 1. Fragment planu sytuacyjno-wysokościowego grodu i osady w Żmijewie, woj. Toruń, wraz z naniesionymi wykopami badawczymi i odkrytymi obiektami

Ryc. 1a. Żmijewo, woj. Toruń, stan. 3 i 4

Part of the situation-altitude plan of the stronghold and settlement at Żmijewo, toruń province, with plotted excavation trenches and uncovered features
1a Sites 3 and 4

Fot. K. Grąźawski

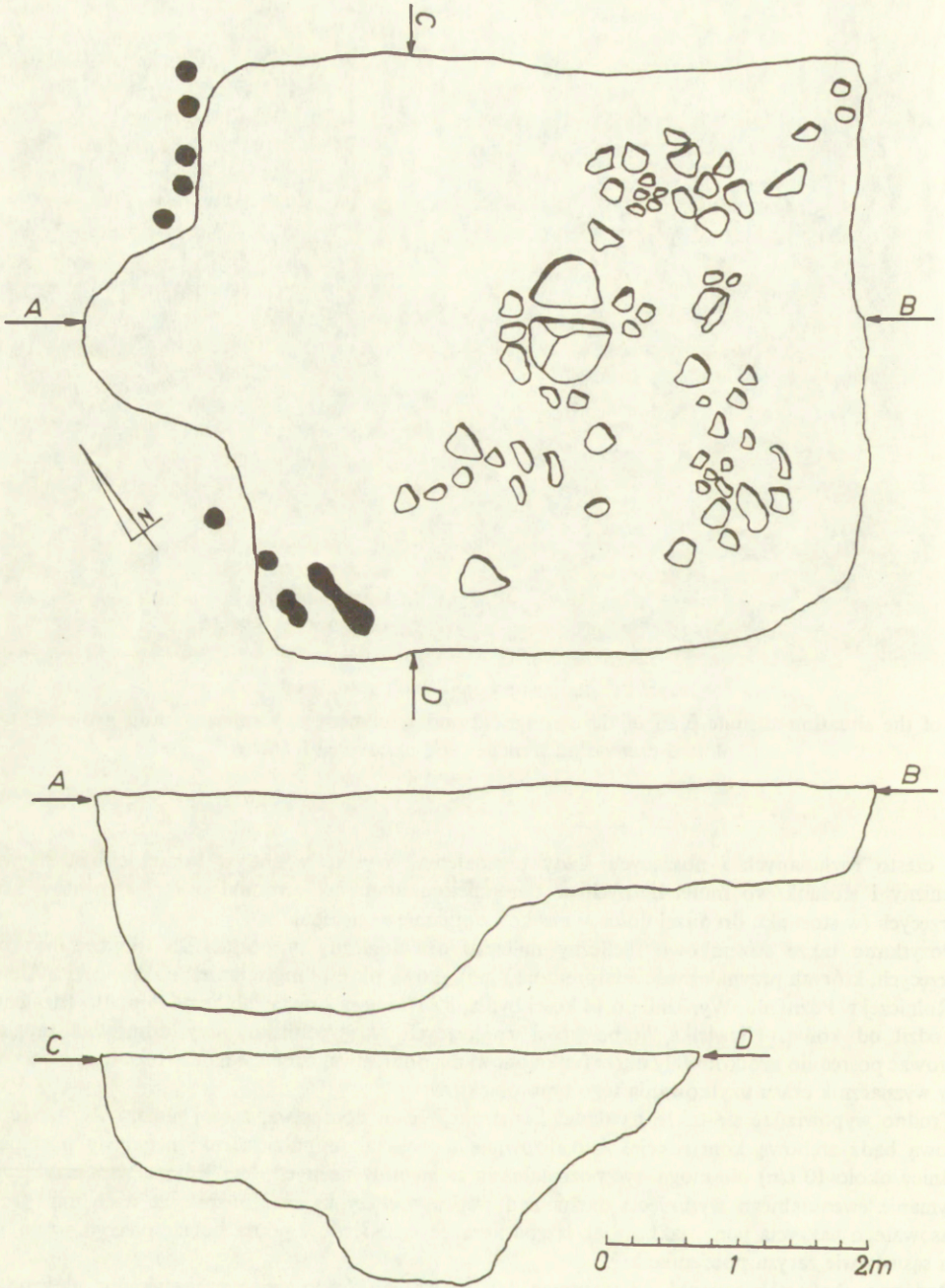
cm), często rozłupanych i noszących ślady przepalenia. Wystąpiły one w kontekście intensywnej spalenizny i stosunkowo mniej licznych w tym miejscu ułamków ceramiki oraz fragmentów kości zwierzęcych (w stosunku do dużej ilości w nieckowatej jamie-zagłębieniu).

Pozyskano także stosunkowo nieliczny materiał osteologiczny w postaci 25 fragmentów kości zwierzęcych, których przynależność anatomiczną i gatunkową określił mgr Daniel Makowiecki z Akademii Rolniczej w Poznaniu. Wyróżnił on 14 kości bydła, 8 świni oraz 2 owcy lub kozy. Ponadto 1 fragment pochodził od konia. Niewielka liczba kości zwierzęcych w wypełniku jamy domostwa mogłaby sugerować pośrednio krótkotrwały okres funkcjonowania domostwa, choć nie należy tego traktować jako ścisły wyznacznik czasu użytkowania tego typu obiektów.

Trudno wypowiadać się także na temat konstrukcji ścian domostwa, raczej można wykluczyć ich słupową bądź zrębową konstrukcję. Zlokalizowane u wejścia do półziemianki negatywy posłupowe (średnicy około 10 cm) nie mogą być pozostałością elementów nośnych, lecz jedynie wspomagających utrzymanie ewentualnego wysunięcia dachu nad wejściem. Przypuszczać można, że dach miał formę szalowanego nakrycia jamy, jakkolwiek trzeba zaznaczyć, iż śladów po dachu nie odkryto w najbliższym sąsiedztwie zarysu półziemianki².

Podobne chaty-półziemianki ze starszych faz wczesnego średniowiecza spotykamy głównie na terenach południowo-wschodniej Polski, ale także nad dolną Nysą Łużycką oraz na Mazowszu i Kujawach. Czworokątne, czy też kwadratowe półziemianki współwystępują często na osadach

² Por. uwagi W. Chudziaka, *W kwestii budownictwa Słowian na Niżu Polskim w VI-VII wieku*, APolski, t. 33:1988, z. 1, s. 193-203; tegoż, *Z badań nad konstrukcją zrębową na Niżu Polskim we wczesnym średniowieczu*, Sl. Ant., t. 31:1988.

Ryc. 2. Rzut i przekrój zarysu półziemianki z osady w Żmijewie
 Plan and section of the outline of the semi-subterranean hut at the Żmijewo settlement
<http://rcin.org.pl>

z obiektami o zarysach owalnych — tak we wschodniej Słowiańszczyźnie, jak i na jej zachodnich krańcach³.

Przystępując do analizy ceramiki, należy podkreślić zróżnicowany stan opracowań tej kategorii źródeł z początków wczesnego średniowiecza na terenie całej Słowiańszczyzny⁴. Analogii do zespołu ceramicznego ze Żmijewa szukać będziemy w regionach sąsiadujących z ziemią chełmińską. Na wstępie ustalono kwestionariusz głównych cech techniczno-technologicznych obejmujący: stosowanie domieszki schudzającej, jej charakter i zróżnicowanie granulacji, rodzaj materiału ilastego, ponadto ślady produkcyjne — obtaczania, ugniatania, obmazywania, odciski osi koła garncarskiego, stosowanie podsypki pod dnami, kolor powierzchni naczyń, barwy przełomów ich ścianek, ich grubości oraz ornamentyka.

Ogólnie podczas eksploracji nawarstwień półziemiarki pozyskano 562 fragmenty ceramiki, z czego najliczniejsze były ułamki brzuśców w liczbie 447, mniej liczne wylewy — 68 fragmentów oraz części den — 47 ułamków. Materiał poddano szczegółowemu oględzinom i próbie rekonstrukcji, a najbardziej spełniającej wymogi analizy technologiczno-morfologicznej przedstawiono na rycinach.

Z analizy technologicznej fragmentów naczyń wynika, że wśród domieszek stosowanych przy wyrobie naczyń przeważał zdecydowanie tłuczeń przy mniejszym udziale piasku. Domieszki organicznej nie wyróżniono, poza dwoma wyjątkami, kiedy mieliśmy do czynienia z fragmentami prąznicy, w których wystąpiła domieszka trawy bądź słomy tak na powierzchni, jak i w przełomach brzegowych partii prąznicy. Na ogólną liczbę rozpatrywanych wylewów naczyń drobnym piaskiem lub tłuczniem (średnica ziarna do 0,1 cm) schudzanych było około 10% naczyń. Najczęściej stosowanym materiałem schudzającym był średnioziarnisty tłuczeń (0,2-0,3 cm) stanowiący około 60% ogółu analizowanych górnych partii naczyń. Często współwystępował obok średnioziarnistego także gruboziarnisty (powyżej 0,3 cm), który skostatowano u około 30% ogółu materiału.

Do wyrobu naczyń stosowano zapewne miejscowe złoża glin zwałowych, których liczne wychodnie znajdujemy na zboczach jarów okalających obszar osady oraz grodu w Żmiejewie.

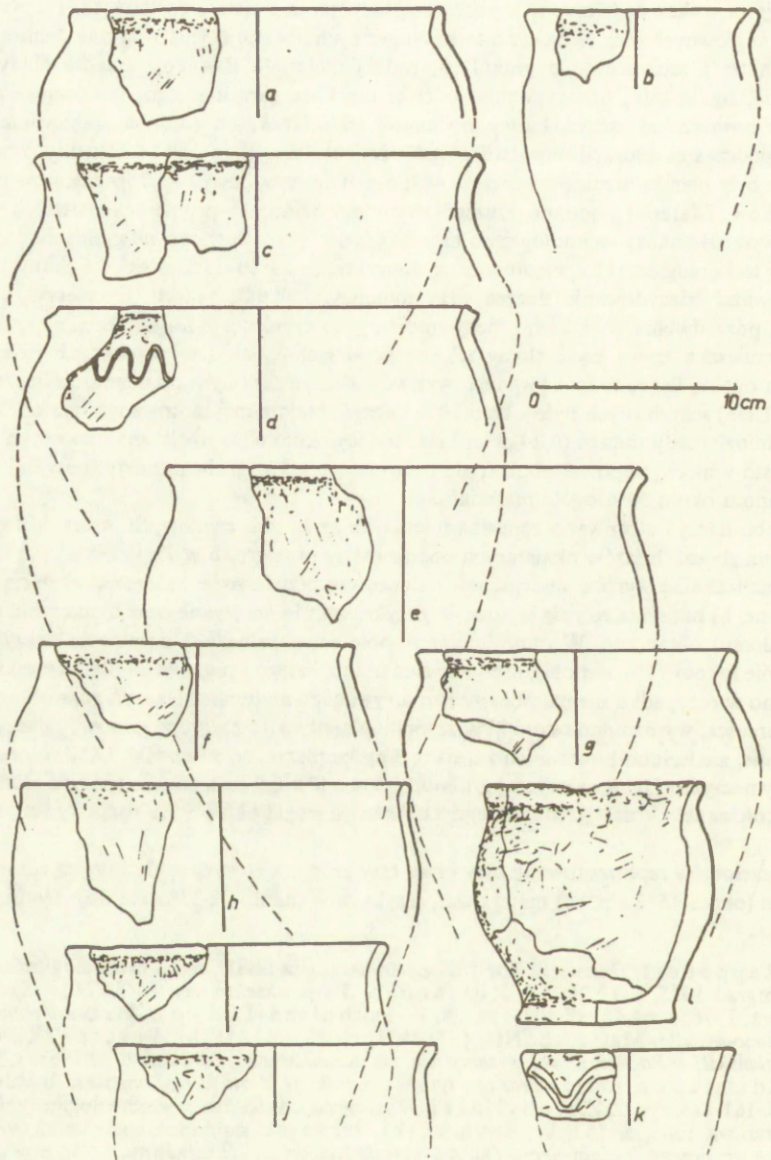
Analizując technikę wyrobu naczyń, wydzielono trzy podstawowe kategorie: a) naczynia całkowicie ręcznie lepiące, b) naczynia ręcznie lepiące — przykrawędnie obtaczane oraz c) naczynia ręcznie lepiące górą (do załomu) obtaczane. W omawianym zespole zauważalna jest dominacja naczyń obtaczanych przykrawędnie (około 71% zespołu), często ze śladami ukośnego i pionowego obmazywania-zagładzania, co zauważono w przypadku niemal połowy rozpatrywanego materiału. Naczyń górą obtaczanych, często do załomu brzuśca, wyróżniono około 21% zespołu. Najmniej liczną grupę stanowiły naczynia całkowicie ręcznie lepiące, znaleziono bowiem ich zaledwie 3 egzemplarze, co stanowiło 7,8% zbioru.

Przełomy naczyń osiągały zazwyczaj grubości średnie (0,6-0,9 cm), rzadko spotkać można grubościennie czy cienkościennie. Udział „średniościennych” naczyń sięgał około 95% rozpatrywanych fragmentów ceramiki.

Barwy przełomów reprezentowane były przez trzy grupy, z których najliczniejszą stanowiły przełomy jednobarwne (około 45% zbioru) mniej dwu-, trzybarwne (około 22-33% zbioru). Dominował brązowy

³ P.A. Rappoport, *Drevnorusskoe žilišće*, Archeologija SSSR, Svod archeologičeskich istočnikov, E1-32, Leningrad 1975, s. 17-26; I.P. Russanova, *Slavjanskie drevnosti VI-VII vv. Kulturna pražskogo tipa*, Moskwa, 1976, s. 44-48, 98-102, ryc. 28; R.Hachulska-Ledwos, *Wczesnosredniowieczna osada w Nowej Hucie-Mogile*, Mat. Arch. NH, t. 3: 1971, ryc. 12, 41, 51; M. Parczewski, *Odkrycie chaty wczesnosłowiańskiej w Bachorzu, woj. przemyskie, na stanowisku 16*, APolski, t. 30:1985, s. 175-191, ryc. 4; H. Zoll-Adamikowa, *Chata z praskim typem ceramiki ze Złotnik, woj. miejskie krakowskie*, APolski, t. 30:1985, s. 161-173, ryc. 2; Z. Kobyliński, *Wyszogród*, „Informator Archeologiczny. Badania 1985”, s. 193, Warszawa 1986, s. 153; W. Szymański, *Przyczynki do badań nad osadnictwem słowiańskim w początkach wczesnego średniowiecza (na marginesie książki Z. Hülzerówny, „Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku”)*, APolski, t. 14: 1969, s. 228; Cz. Sikorski, *Szarleja*, „Informator Archeologiczny. Badania 1977”, Warszawa 1978, s. 175; W. Hensel, Z. Kurnatowska, *Studia i materiały do osadnictwa Wielkopolski wczesnohistorycznej*, t. 4, Wrocław 1972, s. 219-222; W. Łosiński, *Początki średniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VI-XI w.)*, Wrocław 1972; H. Krüger, *Dessau-Mosigkau. Ein frühslawischer Siedlungsplatz im mittleren Elbgebiet*, „Schriften zur Ur- und Frühgeschichte”, t. 22: 1967, s. 31-36; P. Donat, *Zur Nordausbreitung der slawischen Grubenhäuser*, „Zeitschrift für Archäologie”, t. 4: 1970, s. 250-269; Chudziak, *W kwestii budownictwa...*

⁴ Z. Kurnatowska, *Próba uchwycenia zróżnicowania kulturowego ziem polskich w VI-VII w.*, APolski, t. 29: 1984, s. 371-398.

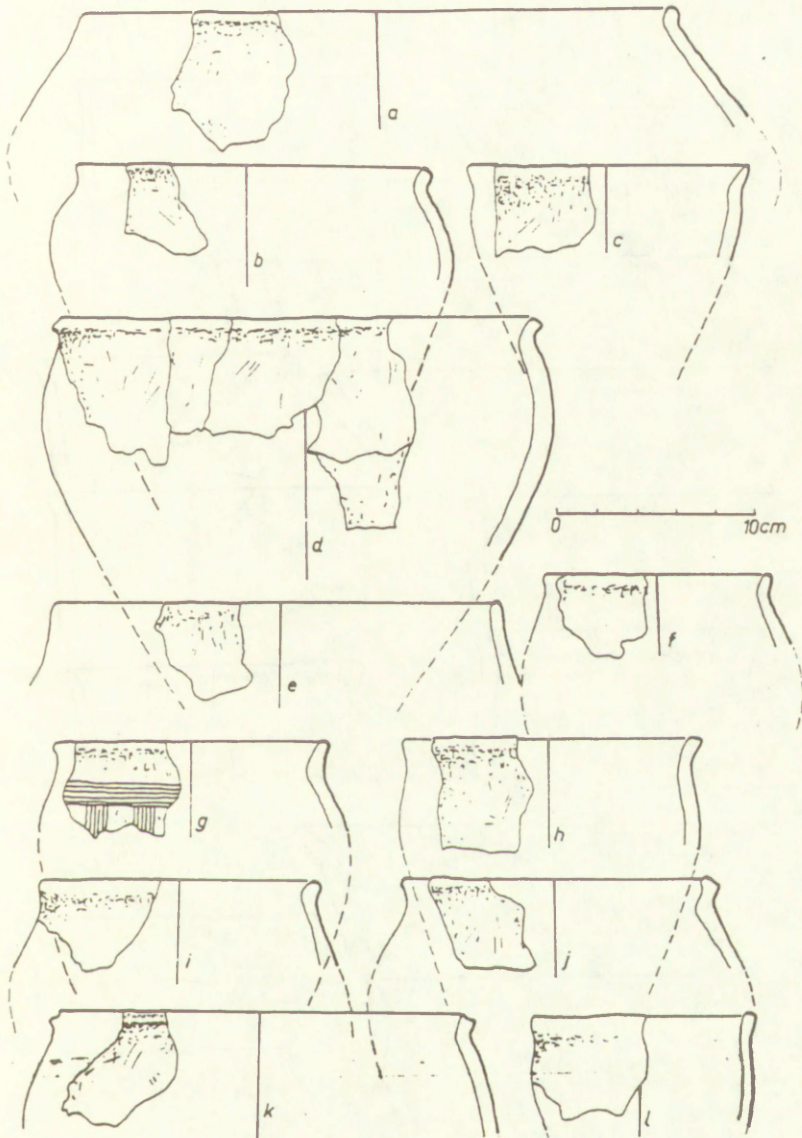

Ryc. 3. Wybór ceramiki z chaty-półziemianki w Żmijewie:

a-g, h — naczynie górą obtaczane; *i-k* — naczynia przykrawędnie obtaczane; *l* — naczynie całkowicie ręcznie lepiące

Selection of pottery from the semi-subterranean hut at Żmijewo:

a-g, h — vessel with upper part finished on the wheel; *i-k* — vessels with rims finished on the wheel; *l* — entirely hand-made vessel

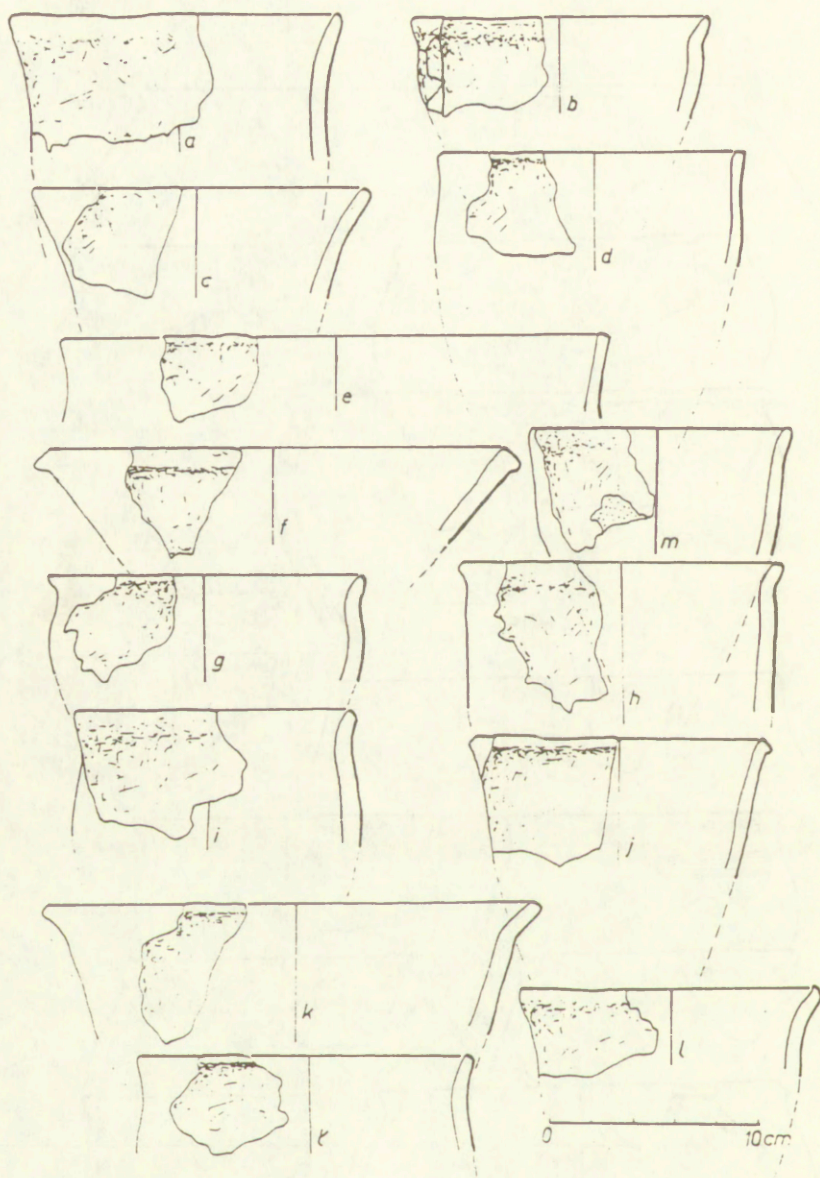

Ryc. 4. Wybór ceramiki z chaty-półziemianki w Żmijewie:

a — naczynie całkowicie ręcznie lepione; *b, c, e-j* — naczynia przykrawędnie obtaczane; *d, k, l* — naczynia górą obtaczane

Selection of pottery from the semi-subterranean hut at Żmijewo:

a — entirely hand-made vessel; *b, c, e-j* — vessels with rims finished on the wheel; *d, k, l* — vessels with upper parts finished on the wheel

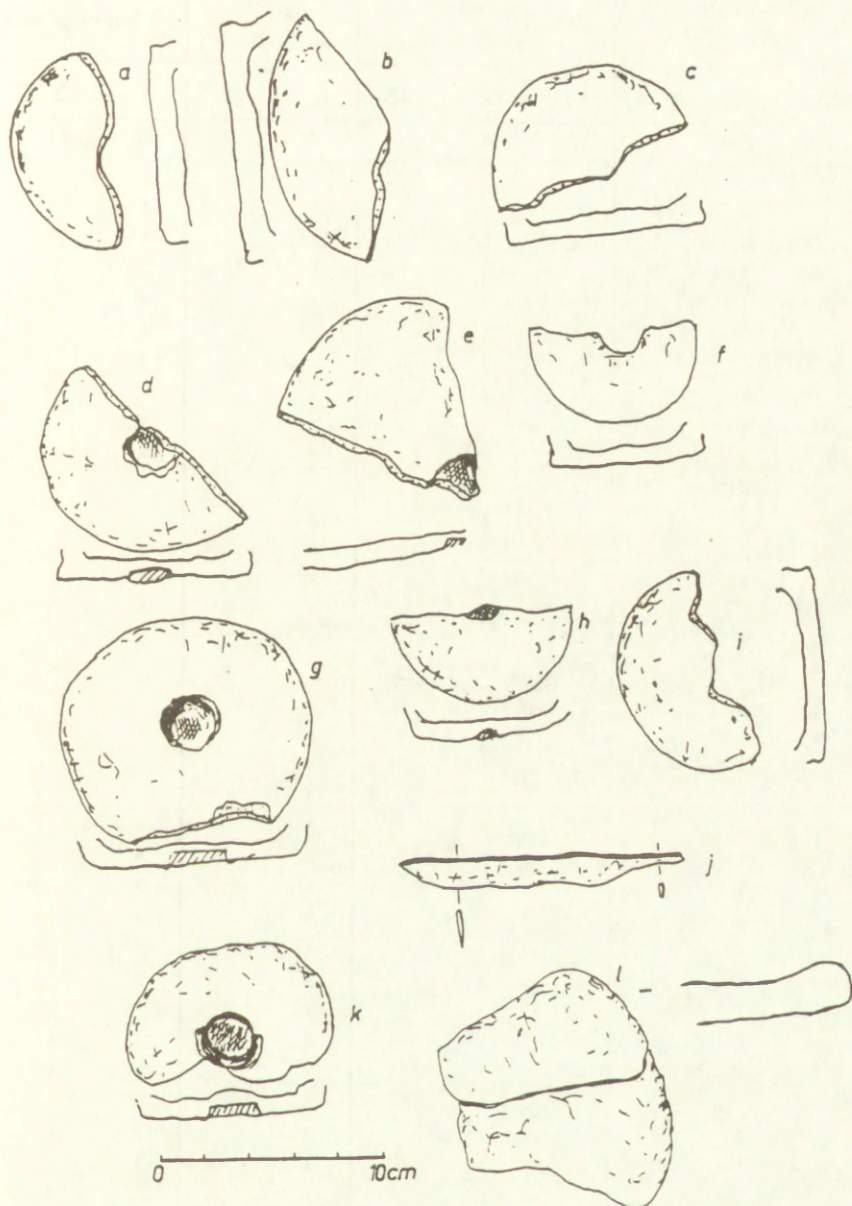
Ryc. 5. Wybór ceramiki z chaty-półziemianki w Żmijewie;

a, b, c, e-k — naczynia przykrawędnie obtaczane; *d, f, g, h, i, j* — naczynia górą obtaczane; *m* — naczynie całkowicie ręcznie lepiące

Selection of pottery from the semi-subterranean hut at Żmijewo:

a, b, c, e-k — vessels with rims finished on the wheel; *d, f, g, h, i, j* — vessels with upper parts finished on the wheel; *m* — entirely hand-made vessel

Ryc. 6. Wybór den i części przydennych naczyń z chaty w Żmijewie oraz fragment prażnicy — l i nożyk żelazny — j

Selection of bases and base parts of the vessels from the hut at Żmijewo, fragment of a roasting pan (l) and an iron knife (j)

Tabela 1. Cechy techniczno-technologiczne

Ryc.	Domieszka (cm) schudzająca			Technika wykonania			Kolor powierzchni		Barwa przełomu		
	-0,1	0,2-0,3	0,3-	RL	OP	GO	br.	po.	1	2	3
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
3a			t		x		x		x		
3b		t	t		x		x		x		
3c	p	t			x		x			x	
3d	p	t				x	x		x		
3e		t	t		x		x		x		
3f	p				x		x		x		
3g		t			x		x				x
3h		t	t			x	x		x		
3i	t	t				x	x		x		
3j	t	t				x		x			x
3k		t				x	x				x
3l	p	t		x			x	x			x
4a		t	t	x			x		x		
4b			t		x		x		x		
4c	t	t			x		x		x		
4d		t	t			x		x		x	
4e		t	t		x		x				x
4f		t			x		x		x		
4g		t	t		x		x				x
4h	t	t			x		x				x
4i		t	t		x		x		x		
4j		t	t		x		x		x		
4k	p	t				x	x		x		
4l		p	t			x	x		x		
5a		t			x		x				x
5b		t	t		x		x		x		
5c		t	t		x		x			x	
5d	p	t				x	x			x	
5e		t	t		x		x			x	
5f			t		x		x		x		
5g		t	t		x		x			x	
5h		t	t		x		x		x		
5i		t	t		x		x			x	
5j		p	t		x		x				x
5k		t	t		x		x		x		
5l		t	t			x	x				x
5ł		p	t			x	x			x	
5m		p	t	x			x			x	

p — piasek; t — tłuczeń; RL — naczynie całkowicie ręcznie lepione; OP — naczynie obtaczane przykrawędnie; br. — brązowy; C — zagładzania, D — ukośne ścięcie brzegu,

naczyn z Żmijewa, stan. 4, woj. Toruń:

Grubość ścianki (cm)			Ślady obróbki				Rozmiar (średnica)		R ₁ : R ₂
-0,6	0,6-0,9	0,9-	A	B	C	D	R ₁	R ₂	
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
	x		x				19	22	0,86
	x						12	12	1,00
	x		x			x	22	25	0,88
	x		x			x	22	24	0,91
	x		x			x	24	26	0,92
	x			x			16	18	0,88
	x						16	18	0,88
x			x				19	20	0,95
	x						16	16	1,00
	x						16	16	1,00
	x						11	—	—
		x	x	x	x	x	11	12	0,91
	x		x	x	x		30	39	0,76
	x					x	18	21	0,85
	x			x			14	13	1,07
	x		x				26	28	0,92
	x		x				22	—	—
	x			x			11	14	0,82
	x			x			14	16	0,87
	x		x				15	16	0,93
	x					x	14	19	0,73
	x						16	19	0,84
	x			x			22	24	0,91
	x		x				11	11	1,00
	x		x				16	14	1,14
	x		x				14	13	1,06
	x		x				16	—	—
	x					x	15	15	1,00
	x						26	—	—
	x						26	—	—
	x					x	23	—	—
	x		x				15	15	1,00
	x		x				16	—	—
	x		x				13	—	—
	x		x				15	—	—
	x		x				24	—	—
	x					x	14	—	—
	x						16	16	1,00
	x		x	x	x		12	—	—

po. — popielaty; przełomy: 1 — jednobarwny; 2 — dwubarwny; 3 — trójbarwny; ślady: A — obmazywania; B — ugniatania, R₁ — średnica brzegu, R₂ — średnica brzuśca

kolor powierzchni (około 95% zespołu), przy niewielkim udziale naczyń barwy popielatej lub jasnobrązowej (około 5% zbioru).

Na wewnętrznych ściankach naczyń zauważono ślady ugniatania — co dotyczyło szczególnie naczyń całkowicie ręcznie lepionych, ponadto ślady ukośnego i pionowego obmazywania — szczególnie widocznie na brzuścach i dolnych partiach naczyń. Ślady obtaczania przykrawędnego zauważalne były na wewnętrznych ściankach górnych partii naczyń.

Odciski koła garncarskiego (przypuszczalnie z osią nieruchomą) na dnach naczyń usytuowane były często decentrycznie, pomijając fakt, iż owal zarysu dna naczynia był zaledwie zbliżony kształtem do koła. Były to przeważnie odciski wklęsłe, rzadziej wypukłe. Ich średnice wahały się od 1,2-1,5 cm i zagłębione były na 0,5-0,7 cm, wypukłe zaś wystawały na około 0,3-0,4 cm. Na licznych dnach zachowały się ślady podsypki piasku, co zauważono w przypadku około 40% zachowanych fragmentów. Grubość den wynosiła od 0,6-1,6 cm, przy czym staranniej wykonane były wyodrębnione, co jednak nie miało wpływu na ich grubość.

Analiza morfologiczna zespołu ceramiki z chaty w Żmijewie pozwoliła na wydzielenie 7 podstawowych grup i odmian naczyń, które w tym ujęciu nawiązują do dotychczasowych podziałów tej kategorii zabytków⁵,

I grupa to naczynia w przybliżeniu baniaste, o wylewie najczęściej nieznacznie wychylonym lub ustawionym pionowo. Wydzielono w tej grupie dwie odmiany: 1. garnki z brzuścem wydętym, szerszym od wylewu (ryc. 3a, d, f, g, h; 4b, e, f, g, h, i, j, k; 5i), 2. garnki z brzuścem lekko wydętym, równym wylewowi (ryc. 3i, j; 5g);

II grupa to naczynia esowate o wylewie nieznacznie wychylonym, łagodnie przechodzącym w szyjkę oraz silniej profilowany brzusiec (ryc. 3c, d; 5l);

III grupa to naczynia wazowate, szerokootworowe, znacznych rozmiarów, o wysoko umieszczonej maksymalnej wydętości brzuśca, o silnej profilacji (ryc. 4a, d);

IV grupa to naczynia workowate (ryc. 4c, l; 5a, b, d, e, h, j, m);

V grupa to naczynia genetycznie nawiązujące do naczyń workowatych, określone tu jako kielichowate, o ukośnie ustawionym prostym wylewie, bez szyjki i bez wyraźniej zaznaczonego brzuśca (ryc. 3k; 5c);

VI grupa to prawdopodobnie misy (ryc. 5f, k);

VII grupa to naczynia beczułkowate (ryc. 3b, l).

Udział poszczególnych grup w zespole przedstawiał się następująco: naczynia baniaste stanowiły około 46% zbioru, naczynia esowate około 8%, wazowate 5%, workowate 26%, kielichowate 5%, misy 5%, oraz beczułkowate do 5%.

Wśród wszystkich ułamków ceramiki wydobytych podczas eksploracji jamy-półziemianki wyróżniono zaledwie 3 fragmenty (wylewy) naczyń ze śladami zdobienia. Ornamentyka naczyń ze Żmijewa wykonana została za pomocą patyka lub grzebyka 3- lub 6-zębego. W jednym przypadku była to pojedyncza linia falista (ryc. 3d), w pozostałych przypadkach potrójne linie faliste (ryc. 3k) oraz układ pasma poziomego i prostopadłych doń poziomych 6-rowskowych linii na brzuścu naczynia (ryc. 4g).

Podsumowując tok powyższych ustaleń, wspomnieć także należy o funkcji naczyń. Wyróżnić tu możemy zasadniczo naczynia użytku „kuchennego” oraz tzw. ceramikę „stołową”. Do pierwszej grupy zaliczyć można naczynia baniaste i workowate — często znacznych rozmiarów (zasobowe), służące do gotowania potraw i przechowywania produktów — szczególnie wazowate. Ceramika stołowa, to przede wszystkim naczynia miskowate, beczułkowate przeznaczone zapewne do spożywania potraw⁶.

Dotychczasowe rozważania pozwalają zauważyć pewną spójność technologiczną zespołu objawiającą się najczęściej stosowanym przykrawędnym obtaczaniem wraz z obmazywaniem oraz nierównomiernym wypałem, zapewne w otwartym ognisku. Udział form zbliżonych do workowatych oraz baniastych jest podobny, jeśli do tych pierwszych zaliczyć zbliżone okazy kielichowate. Jednocześnie w zespole tym zauważyć możemy tzw. elementy progresywne (w stosunku do zespołów datowanych na VI w. — z przewagą naczyń całkowicie ręcznie lepionych), do których zaliczyć możemy: występujące często ślady słabo formującego obtaczania (gorą i przykrawędnie), zaczątki ornamentu, silniejsze wychylenie

⁵ *Ibidem.*, s. 375 i n.

⁶ A. Porzeziński, *Dotychczasowe wyniki badań na osadzie wczesnośredniowiecznej w Dziedzicach, pow. Myślibórz*, Spraw. Arch., t. 24: 1971, s. 97, 112.

brzegów oraz lekko ukośne ścięcie krawędzi — charakterystyczne dla 2. połowy VII w.⁷ W zespole wystąpiła stosunkowo duża różnorodność form naczyń, począwszy od małych beczułkowatych do naczyń wazowatych czy workowatych — nawiązujących swą morfologią do okazów o wschodniej proveniencji, zbliżonych do typu Korczak. Brak w analizowanym zespole bezwzględnych wyznaczników chronologii każe odwoływać się do lepiej datowanych zespołów ceramiki z Kujaw, Mazowsza lub z Pomorza czy Wielkopolski, jak wspomniano bowiem wyżej, materiały z Ziemi Chełmińskiej ograniczają się zasadniczo do stanowisk z wieków VIII-IX. Pomocne w ustalaniu relacji chronologiczno-przestrzennych mogą też być materiały z badań osady przyrodowej w Lisewie⁸, Kaldusie⁹ czy Melnie¹⁰, datowane ogólnie na wiek VIII. Istotne dla dalszych rozważań będą także wyniki badań kompleksu stanowisk ze starszych faz wczesnego średniowiecza w rejonie dolnej Drwęcy, które już przyniosły szereg interesujących ustaleń w postaci odkrytych zespołów ceramiki, wstępnie datowanych na przełom fazy A-B (osada w Jedwabnie, osada w Gronowie — badania mgra W. Chudziaka). Dalszych analogii do materiałów żmijewskich doszukujemy się w odkryciach na Kujawach w Dobrem i Brześciu Kujawskim¹¹ oraz na Mazowszu płockim w Szeligach¹². Ogólniejsze podobieństwa znaleźć możemy także w zespołach klasyfikowanych do rodziny naczyń typu Golańcz¹³ oraz w zespołach typów „A-B” (Sukov-Dziedzice¹⁴). Pewnych odniesień szukać można w zespołach z obszaru Krajny (Obrowo, Krępsk, Gwieżdżin), datowanych na VII-VIII wiek¹⁵.

Biorąc pod uwagę analizę ceramiki na tle analogii z lepiej datowanych stanowisk w układzie międzyregionalnym, czas funkcjonowania chaty ze Żmijewa można z pewną dozą ostrożności umieszczać w przedziale od około 2. połowy VII do początków VIII wieku.

Muzeum Regionalne w Brodnicy

KAZIMIERZ GRAŻAWSKI

THE DISCOVERY OF AN EARLY SLAVONIC HUT AT ŻMIJEW, TORUŃ PROVINCE, SITE 4

The author discusses the discovery of an early Slavonic semi-subterranean hut at Żmijewo, Toruń province, site 4, which contributes to the knowledge of the early phases of the early medieval period in the Chełm region. In contrast to the western part of this region, which has yielded several sites from that time-span, concentrated in the lower Drwęca basin, ie settlements at Lubicz, Młyniec, Gronowo and Jedwabno, the eastern part has so far revealed only one feature of such an early date, ie the hut at Żmijewo.

The hut in question was near-rectangular in outline, 4.4 x 5 m, reaching to a depth of 120 cm below the surface of the ground. The area near one of its walls, where a trough-like depression has been recorded, revealed postholes, 10 cm in diameter, suggesting the existence of a construction which might have supported the projection of the roof. Remains of a stone hearth came to light in the central part of

⁷ Zoll-Adamikowa, *op. cit.*, s. 167.

⁸ Delekta, *op. cit.*

⁹ Matuszewska-Kola, *op. cit.*

¹⁰ R. Bogowski, A. Kola, *Wczesnośredniowieczny gród w Melnie w świetle badań wykopaliskowych*, Toruń 1982.

¹¹ K. Jążdżewski, *Kujawskie przyczynki do zagadnienia tubylczości Słowian na ziemiach polskich*, WA, t. 16: 1939.

¹² W. Szymański, *Szeliği pod Płockiem na początku wczesnego średniowiecza*, Wrocław 1967.

¹³ Łosiński, *op. cit.*

¹⁴ W. Łosiński, R. Rogosz, *Próba periodyzacji ceramiki wczesnośredniowiecznej ze Szczecina [w:] Problemy chronologii ceramiki wczesnośredniowiecznej na Pomorzu Zachodnim*, Warszawa 1986, s. 9-50.

¹⁵ G. Wilke, *Źródła archeologiczne do studiów nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym z terenu powiatu tuholskiego (część I)*, Zeszyty Naukowe UMK, Archeologia, 3: 1972, s. 125-150; tenże, *Wyniki prac wykopaliskowych na grodziisku wczesnośredniowiecznym w Krępsku, w woj. słupskim, na stanowiskul*, Acta Universitatis Nicolai Copernici, Archeologia, 6: 1984, s. 35-66.

the hut. Though this house-type is particularly common in south-eastern Poland, it occurs also on the lower Nysa Łużycka, in Kuyavia and Masovia.

Owing to the technico-technological analysis of pottery it has been possible to discern main tendencies in its development as well as the frequency of particular groups with regard to morphology and function. Vessels with rims finished on the wheel predominate in number (about 71% of the whole); they are followed by those with their upper parts (as far as the belly) finished on the wheel (up to 21%), the entirely hand-made ones being in minority (about 7.8%). This, combined with other technological details, allows us to date the hut at Żmijewo to the second half of the 7th — early 8th century.